

ХҒТАР 14.07.03

ӨОЖ 372.882

https://doi.org/10.52269/22266070_2024_4_166**ТІЛДІК ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘНІ**

Аманжолова А.А.* – PhD докторант, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы.

Асыллова Р.О. – филология ғылымдарының кандидаты, оқыту және тәрбиелеу әдістемелері кафедрасының оқытушы-дәріскері, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы.

Есимбекова Д.Б. – PhD докторант, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы.

Зерттеудің өзектілігі тіл білімі ғылымының антропоөзекті бағытымен сипатталатын семантикалық зерттеулердің тереңдеуімен ерекшеленеді. Авторлар тілді ой-санамен, мәдениетпен және адамның тұрмыс-тәжірибелік қызметімен байланыста зерттеу қажеттілігіне баса назар аударған. Мақалада «тілдік тұлға» терминінің шығу және зерттелу тарихы, анықтамалары мен ғалымдардың еңбектері қарастырылған. И.Л.Вайсгербер, В.В.Виноградов, Г.И.Богин, Ю.Н.Караулов, В.П.Конецкая т.б. зерттеушілердің тілдік тұлға мәселесіне қатысты тұжырымдары талданып, саралталған. Зерттеудің мақсаты: тілдік тұлғаның деңгейлерін анықтау, коммуникация теориясымен байланысын дәлелдеу, әлеуметтік лингвистикадағы сипаттамаларын қарастыру, лингводидактиканың басты ұғымы ретіндегі қызметін талдау. Тілдік тұлғаны зерттеудегі абстракцияның деңгейлері мен бұл ұғымның вербалды-семантикалық өлшемін айқындау еңбектің құндылығын айқындайды. Теориялық маңыздылығы ретінде тілдік тұлға моделінің құрылымдық деңгейлерін жасауда, жалпытілдік әлем бейнесіндегі тілдік тұлғаның этномәдени немесе ұлттық ерекшеліктерін тереңірек зерттеуін атап өтуге болады. Зерттеудің іс-тәжірибелік маңыздылығы тілдік тұлға мәселесінің коммуникация теориясымен байланысты пәндерде – лингвистика, психолингвистика, психология, әлеуметтік лингвистика, әлеуметтік антропологияда кеңінен қарастырылуымен ерекшеленеді. Тілдік тұлға термині лингвистикадағы жүйе құраушы, өзекті ұғым болғандықтан, қазіргі өзекті зерттеулердің негізгі арқауына айналып, тіл білімі ғылымына зор үлес қосатыны анық.

Түйінді сөздер: тілдік тұлға, педагогика, вербалды коммуникация, семантика, прагматика, абстракция.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ

Аманжолова А.А.* – PhD докторант, Жетісуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдықорған, Республика Казахстан.

Асыллова Р.О. – кандидат филологических наук, преподаватель-лектор кафедры методики обучения и воспитания, Жетісуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдықорған, Республика Казахстан.

Есимбекова Д.Б. – PhD докторант, Жетісуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдықорған, Республика Казахстан.

Актуальность исследования обоснована углублением семантических исследований, характеризующихся антропоцентрическим направлением в науке языкознания. Авторы подчеркивают важность изучения языка во взаимосвязи с мышлением, культурой и жизнедеятельностью человека. В статье рассматривается история термина «языковая личность», проанализированы выводы таких исследователей, как Ю.Л. Вейсгербер, В.В. Виноградов, Г.И. Богин, Ю.Н. Караулов, В.П. Конецкая и др., связанные с проблемой языковой идентичности. Цель исследования: определить уровни языковой личности, доказать ее связь с теорией общения, рассмотреть ее характеристики в социолингвистике, проанализировать ее функцию как основного понятия лингводидактики. Выявление уровней абстракции при изучении языковой личности и вербально-смыслового измерения этого понятия определяет ценность работы. В качестве теоретического значения при создании структурных уровней модели языковой личности можно отметить более глубокое изучение этнокультурных или национальных особенностей языковой личности в картине языкового мира. Практическая значимость исследования отличается тем, что проблема языковой личности широко рассматривается в дисциплинах, связанных с теорией общения: лингвистике, психолингвистике, психологии, социолингвистике, социальной антропологии. Поскольку термин языковая личность является системообразующим и актуальным понятием в лингвистике, однозначно, данное понятие станет основной опорой современных исследований и внесет большой вклад в лингвистическую науку.

Ключевые слова: языковая личность, педагогика, вербальная коммуникация, семантика, прагматика, абстракция.

PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF LINGUISTIC PERSONALITY

Amanzholova A.A.* – PhD student, I. Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Republic of Kazakhstan.

Assylova R.O. – Candidate of Philological Sciences, Lecturer of the Department of teaching and upbringing methods, I. Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Republic of Kazakhstan.

Yessimbekova D.B. – PhD student, I. Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Republic of Kazakhstan.

The relevance of this study is characterized by the deepening of semantic research, which is marked by an anthropocentric direction in the linguistics. The authors emphasize the importance of studying language in connection

with human thinking, culture, and activity. The article reviews the history of the term "linguistic personality" and the papers of scholars, such as Y.L. Weisgerber, V.V. Vinogradov, G.I. Bogin, Y.N. Karaulov, V.P. Konetskaya, and others on the linguistic identity are analyzed. The aim of the study is to determine the levels of the linguistic personality, to prove its connection with communication theory, to examine its characteristics in sociolinguistics, and to analyze its function as a key concept in linguistic didactics. The identification of levels of abstraction in studying the linguistic personality and the verbal-semantic dimension of this concept underscores the value of this article. From a theoretical perspective, the creation of structural levels for the model of the linguistic personality offers a deeper exploration of the ethnocultural or national characteristics of linguistic personality in the linguistic worldview. The practical significance of the research lies in the fact that the issue of linguistic personality is widely considered in disciplines related to communication theory, such as linguistics, psycholinguistics, psychology, sociolinguistics, and social anthropology. As the term "linguistic personality" is a systemic and relevant concept in linguistics, it will undoubtedly serve as a basis for modern research and make a significant contribution to the linguistics.

Key words: *linguistic personality, pedagogy, verbal communication, semantics, pragmatics, abstraction.*

Кіріспе. Педагогикада тілдік тұлға дегеніміз – өзі шығарған мәтіндерде қоршаған ортаға көзқарасын көрсету, шындық және осы дүниеде белгілі бір мақсаттарға жету үшін осы тілдің жүйелік құралдарын пайдалану тұрғысынан талдау негізінде сипатталатын белгілі бір тілдің сөйлеушісі. Сондай-ақ жеке тұлғаның тілдік қабілетін сипаттайтын, тілдің жүйелік көрінісін мәтіндердің функционалдық талдауымен байланыстыратын кешенді әдістің атауы [1, 4 б.]. Бұл терминнің педагогикадағы мәні ерекше, себебі болашақ маманның тілдік-қатысымдық құзыреттіліктерін қалыптастыру – әр оқытушының көздейтін межесі.

Термин алғаш рет 1927 жылы неміс тілтанушысы Й.Л.Вайсгербердің «Ана тілі және рухтың қалыптасуы» атты кітабында пайда болды. Тіл туралы түсінігінде ол ұжымшылдыққа ерекше мән берді. Оның пікірінше, тіл – ең әмбебап мәдени мұра; ешкім тілде тек өзінің тілдік тұлғасына байланысты сөйлемейді, керісінше, адам белгілі бір тілдік қауымдастыққа жататындықтан сөйлейді.

Орыс ғылымында бұл терминді алғаш рет В.В.Виноградов «Көркем проза туралы» (1930) еңбегінде [2] қолданған. Әдеби шығармаларды оқырман тұрғысынан да, авторлық тұрғыдан да талдаған. Сонымен бірге ол автордың көзқарасын зерделеу зерттеушінің жұмысы деп есептеп, ондай талдаудың негізгі категориясы автордың образынан алшақтап кеткен автор бейнесіне айналатынын, еңбектерінің тұтастай контекстіне кіретін шығарманың құрылымы, стилі, мектебі, әдісі т.б. енетінін атап өтеді. Оқырман өзін шығарма кейіпкерлерінің орнына қойып, оларға жанашырлық танытып, шынайы адам ретінде қабылдайды. Бұдан ол автор бейнесі – зерттеу категориясы, ал көркем бейне – оқырман категориясы деген тұжырым жасайды. Алайда, ғалымның өзі бұл екі категорияны да жіті зерттеген.

Демек ғалымдар бұл терминді қолданғанымен, оған ғылыми анықтама бермеген. Бұл тек 1980 жылдары Г.И.Богин мен Ю.Н.Карауловтың еңбектерінде көрініс тапты. Дәл осы ғалымдар бұл терминмен тығыз айналысты. «Ю.Н. Караулов (1987) пен В.А.Маслова (2007) бойынша, тілдік тұлға – мақсатты аудиториямен толыққанды қарым-қатынасты жүзеге асыруға қажетті көпдеңгейлі және көпкомпонентті коммуникативті дағдылар жиынтығы. Тілдік тұлғаның үш деңгейлік құрылымы тілдің коммуникативтік қажеттіліктерінің үш түрімен байланысты: байланыс орнатушы, ақпараттық және әсер етуші қажеттіліктермен. Бұл құрылым сонымен қатар коммуникациялық үдерістің үш компоненті – коммуникативтік, интербелсенді және перцептивті аспектілерін қамтиды. [3, 3 б.] Педагогика-психология ілімінде болсын, күнделікті өмірде болсын, тұлға туралы сөз қозғағанда, зияткерлік қабілеттерінен гөрі оның танымдық аспектілерін, яғни эмоционалдық ерекшеліктері мен ерік-жігерін бірінші орынға қоямыз. Алайда, тілдік тұлға жағдайында жағдай керісінше. Дегенмен тілді меңгерудің барлық деңгейінде адамның зияткерлік қасиеттері туралы негізді қорытынды жасау мүмкін емес, сондықтан Ю.Караулов тілді меңгерудің үш деңгейін анықтады [1, 7 б.].

Нөлдік деңгей (құрылымдық-тілдік, семантикалық) – қарапайым тілдік семантиканың деңгейі: «қалай өтуге болады», «жақсы ауа-райы» және т.б. Тілдің бұл деңгейі жеке адам үшін нөлге тең және айтарлықтай мазмұнсыз, өйткені ол даралықты білдіруге мүмкіндік бермейді (кейде стандартты емес вербальды ассоциациялар орын алады, бірақ бұл тілдік тұлғаның күрделірек деңгейлерінің толық бейнесі туралы түсінік бере алмайды). Дегенмен, бұл деңгей оның қалыптасуы мен қызмет етуінің қажетті алғышарты болып табылады. Өдетте адамның екінші тілі туралы айтатын болсақ қана қарастырылады.

Екінші – тілдік тұлғаның уәждері мен мақсаттарын, тәртібін анықтау және сипаттау, мәтіндер дайындау және мәндер иерархиясы мен жалпы дүниетанымын қалыптастыру.

Тілдік тұлғаның деңгейлері өзара байланысты, бірақ мұнда тікелей тәуелділік жоқ; объективті тұжырым жасау үшін әрбір деңгейде егжей-тегжейлі және бейтарап талдау жүргізу қажет.

«Тарихи тұрғыда, психологтар адамның сөздері, психологиялық құрылымдар тереңірек және мағыналы нәрселерді аша алатынын мәлімдейді. Мысалы, мотивацияның классикалық зерттеулеріне сүйенсек, адамның жеке ұмтылыстары, мысалы, тиесілілік қажеттіліктері мен жетістіктері олардың күнделікті сөздерінде айқын болады және ұзақ уақыт бойы сананың әртүрлі күйлерін анықтауда тілдік белгілерді қолдануға болады деп саналған. Алайда тілдің қазіргі жаңғыруы тұлға психологиясы саласындағы зерттеулер ең алдымен қабылдауға байланысты болды» [4, 63 б.].

Тілдік тұлға ұғымы коммуникация теориясымен байланысты пәндер – педагогика, лингвистика, психолингвистика, әлеуметтік лингвистика, әлеуметтік антропологияда қолданылады. Бұл ғылымдардың пәндік саласына сөйлеу құрылымдарының динамикасындағы антропогендік факторлардың рөлі, сөйлеу тәжірибесінің әлеуметтік дифференциясы және т.б. кіреді. Әрі тілдік тұлға категориясы бұл пәндер үшін органикалық болып табылады, көбінесе сөйлеу әрекетін іске асыруға байланысты тұлғалық сипаттарды белгілеу үшін қолданылады.

Зерттеудің мақсаты: тілдік тұлғаны қатысымдық, құрылымдық тұрғыдан прагматикалық өлшемін анықтау. Біз студенттердің тілдік тұлғасын танымдық тұрғыда қалыптастырып, дамытудың тегеурінді тетіктерін қарастыруды көздейміз.

Қарым-қатынас теориясы тұрғысынан қарағанда, тілдік тұлға – коммуникативтік қызметі сөйлеу әрекеті түрінде көрінетін коммуникативті тұлғаның бір түрі. Құрылымдық тұрғыдан алғанда, бұл тәсіл аясында тілдік тұлға

коммуникативті тұлғаның барлық элементтерін олардың әрқайсысы вербалды қарым-қатынас шеңберімен шектелетінін ескеру арқылы шығарады.

Педагогика ғылымы мен әлеуметтік лингвистикада тілдік тұлғаны сипаттауда сәл өзгеше тәсілдер қабылданған. Ю.Н. Караулов және оның ізбасарларының еңбектеріне сүйене отырып, оларға қысқаша шолу жасауды жөн көрдік.

Материалдар мен әдістер. Педагогикалық әдебиеттерде тілдік тұлға «сөйлеу шығармаларын (мәтіндерін) жасау мен қабылдауды анықтайтын тұлғаның қабілеттері мен ерекшеліктерінің жиынтығы, олар бір-бірінен ерекшеленеді:

- а) құрылымдық-тілдік күрделілік дәрежесі;
- б) шындықты бейнелеудің тереңдігі мен дәлдігі;
- в) белгілі бір мақсатты бағдар» [3, 3 б.].

Тілдік тұлғаның құрылымдық моделі туралы сөз етсек, Ю.Н.Караулов оның үш элементін ата көрсетеді:

- вербальды-семантикалық;
- лингвистикалық-когнитивті;
- мотивациялық.

Аталмыш элементтерді белгілеу критерийлеріне вербальды қатысымға тән типтік коммуникативтік модельдер – сөздер, жалпылама түсініктер – концепттер и коммуникативті-әрекеттік қажеттіліктер, сондай-ақ осы модульдер арасындағы өзара әрекеттестік сипаттамалары.

Тілдік тұлғаның вербальды-семантикалық өлшемі оның сөздік құрамымен, яғни коммуникативті іс-әрекетінде қолданатын лексикалық бірліктердің толық жиынтығымен, сондай-ақ осы сөздіктің нақты қарым-қатынас жағдайында қолдану тәсілдерімен анықталады. Тілдік-когнитивтік өлшем адамның өзін қоршаған табиғи және әлеуметтік шындықтың белгілерін сөзбен жеткізу тәсілдерімен анықталады. Әлеуметтену үдерісінде жеке тұлға өзінің дүниетанымын, дүниенің тұтас бейнесін және ондағы себеп-салдарлық байланыстарды қалыптастырады. Бұл байыпты танымдық іс-әрекет, оның нәтижесі адамға тән ұғымдар жүйесі – оның дүниетанымы мен дүниені түсіндіруін сипаттайтын сөздік формада көрсетілген ұғымдар мен категориялар.

Мотивациялық немесе В.П.Конецкаяның терминологиясын қолданатын болсақ, тілдік тұлғаның прагматикалық өлшемі коммуникатордың мақсаттары мен міндеттерімен, оның қызығушылықтарымен, мотивтерімен және нақты коммуникативті ұстанымдарымен анықталады. Ол Ю.Н.Караулов [1, 215 б.] және одан кейін В.П.Конецкая [5] жазғандай, тілдік тұлғаның прагматикалық деңгейінің бірлігін білдіретін мотивация, оның жеке қасиеттерін анықтайтын анағұрлым маңызды фактор болып табылады.

Ю.Н. Карауловтың пікірінше, «тілдік тұлға» ұғымы айналасында жалпы және орыс тіл білімінің ең қызықты мәселелер талқыланып жатқандықтан [1, 3 б.], ол қазіргі филология мен педагогикадағы жүйе құраушы, өзекті ұғым болып саналады. Осы орайда ғалымдардың келесі пікірін қуаттаймыз: «Жүйелі ойлайтын, оқулықтағы автор мәтінінің негізгі ойы мен оқиға желісін бұзбай айтып бере алатын (мәтінді түсініп, қайта айтып беру) және белгілі бір тақырып, мәселе туралы өзі де ой қорытып, оны өзгелерге түсінікті түрде жеткізе алатын жеке адамды тәрбиелеу өте маңызды. Ғалымдардың білім беру мен оқитудың педагогикалық шегіне ерекше назар аударуы тіл иесін, оқушының тілдік тұлғасын қалыптастырумен тығыз байланысты. Мұның себебі бүгінгі баланың ертеңгі ұлттың болашағы екенін үлкен жауапкершілікпен сезіне отырып, оқулық пен онда беріліп отырған мәтінге антропоэзекті тұрғыдан қарауда жатыр. Тілдік тұлғаның қалыптасуына ақпараттық технология мен интернет-ортаның ықпалы өте күшті болып отырған қазіргі заманда бұл мәселенің өзектілігі бұрынғыдан да арта түсті. Сонымен қатар, түрлі ұлттар мен ұлыстар өкілдері қатар өмір сүріп жатқан қазақ қоғамында тілдік-мәдени тұтастыққа, этностық және ұлттық бірегейлікке қол жеткізу де аса маңызды факторлардың біріне айналып отыр. Ұлттың, оның тілінің өміршеңдігі этнос мәдениеті мен тілінің ұрпақ санасына қалай сіңірілгеніне тікелей тәуелді» [6, 71 б.].

Ю.Н. Караулов тілдік тұлғаны зерттегенде абстракцияның үш деңгейін ұсынады: 1) жеке тұлға ретіндегі тілдік тұлға және мәтіндердің авторы, «өз мінезі, мүдделері, әлеуметтік бейімділіктері мен көзқарастары» бар; 2) тұлға – сол тілдің жиынтық немесе орташа ана тілі, белгілі бір тілдік қауымдастықтың және оған кіретін неғұрлым тар топтың типтік өкілі; 3) жалпы адамзат баласының өкілі ретіндегі тұлға [1, 71 б.]. Сонымен, тілдік тұлға концепциясы Ю.Н. Караулов нақты жеке тұлға – ана тілінде сөйлеуші идеясына ғана емес, сонымен бірге белгілі бір үлгіленген тұлғаға, ғылыми абстракцияға негізделген.

Тілдік тұлға мәселесі Г.И. Богин, Ю.Н. Караулов, С.Г. Воркачева, В.А. Маслова, А.Н. Баранова, Қ.Ф. Седова, В.И. Карасик, В.П.Нерознак, В.В. Красных, Т.Н. Кочеткова, В.Ригванова, Е.В. Иванцова және басқа ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Тілдік тұлға мәселесі педагогика және тіл білімінде бірнеше ондаған жылдар бойы белсенді түрде зерттеліп келе жатқанына қарамастан, бұл феноменге деген ғылыми қызығушылық әлі де толастаған жоқ.

«Тілдік тұлға» термінің педагогикалық мәнінің пайда болуы В.В.Виноградов есімімен байланыстырылады, ол өткен ғасырдың 30-жылдарында-ақ көркем шығарма авторының бейнесі туралы сөз қозғап, «автордың жеке стилін, оның әдебиет жүйесіндегі орны мен қызметін зерттеу, белгілі бір уақытта басқа стильдермен қарым-қатынасы авторды тілдік тұлға ретінде елестетуге мүмкіндік береді – ол қолданатын тілдік құралдар негізінде қайта жасалуы мүмкін тілде және тіл арқылы көрінетін тұлға деген идеяны» дәйекті түрде ұстанған» [2, 24 б.].

Алайда орыс педагогикасында тілдік тұлға теориясы әлдеқайда кейінірек, 80-ші жылдардың бірінші жартысында лингводидактика «сөйлейтін адамға» және оның тілді қолдану қабілетіне назар аударған кезде құрыла бастады. Осы теорияның негізін салушылардың бірі болып саналатын Г.И. Богиннің пікірінше: «Лингводидактиканың басты ұғымы, яғни тілдік тұлға – сөйлеу әрекетін орындауға дайындығы тұрғысынан қарастырылатын тұлға. Тілдік тұлға – тілді иемденуші, демек тіл кім үшін сөйлеу болса, тілдік тұлға тіл туралы білгенімен емес, тілді қалай қолдана алатындығымен сипатталады» [7, 3 б.]. Осылайша, Г.И.Богин тұжырымдамасында тілдік тұлға коммуникативті-әрекеттік аспектіде қарастырылады.

Бұл ұғымды кеңінен ғылыми қолданысқа енгізген Ю.Н.Караулов тілдік тұлғаны «сөйлеу шығармаларын (мәтіндерін) жасау және қабылдау қабілеттерінің жиынтығы (және жүзеге асыру нәтижесі) ретінде көрсетті, олар: а) құрылымдық-тілдік күрделілік дәрежесімен; б) шындықты бейнелеу тереңдігі және дәлдігімен; в) белгілі бір

мақсатты бағдарымен ерекшеленеді» [1, 245 б.]. Ю.Н. Қарауловтың тілдік тұлға тұжырымдамасында тілдік тұлғаның когнитивтік аспектісін негізге алған тұлғаның қабілеттері ол тудыратын мәтіндердің ерекшеліктерімен үйлеседі.

Тілдік тұлға теориясын құруда ғалымдар оның ғылыми контекстіне негізгі компонентті белгілеуге, зерттеу объектісін жалпылау деңгейіне және талдаудың басты саласына тікелей байланысты негізгі аспектілерді енгізді. Осылайша, Г.И. Богин тектік ұғым ретінде «адам» ұғымын қолданады, Ю.Н. Караулов «тұлға» ұғымына сүйенеді. Соның салдарынан базалық компонент «субъект», «жеке тұлға», «ана тілі» және т.б. арқау болған анықтамалар пайда болды.

Барлық ұсынылған нұсқалардың ішінде, біздің ойымызша, «тұлға» терминін қарастырғанымыз неғұрлым орынды және дәлірек, өйткені бұл жағдайда термин тудырушымен байланыс үзілмейді: тілдік тұлға – оның тілде көрініс қасиеттерінің жиынтық тұлғасы. Тұлға категориясы жаһандық коммуникация жағдайында ақпаратқа еркін қол жеткізумен шартталған жеке тұлғаның эволюциялық өсуіне байланысты қызығушылық артқан пәнаралық зерттеу объектісін қысқаша анықтауға мүмкіндік береді. «Зерттеудің басым объектісі ретінде «тұлға» ұғымын психология, философия, мәдениеттану, лингвистика, әдебиет және басқа ғылым салаларында кездестіруге болады» [1, 236 б.].

Қарастырылып отырған теорияда көтерілетін тағы бір маңызды мәселе «тілдік тұлға» термині деп белгіленген нысанды таңдау кезіндегі жалпылау немесе абстракциялау деңгейіне қатысты. Бұл мәселе бойынша негізін салушылардың көзқарастары әртүрлі. Егер Г.И. Богин жеке ерекшеліктерден ғана емес, тілдегі айырмашылықтардан да абстракцияланса, Ю.Н.Караулов нақты сөйлеушіге бағдарланады.

Ю.Н.Карауловпен белгіленген абстракциялану деңгейлері қарастырылатын ұғымның келесі аспектілері деңгейлеріне сәйкес келеді: тілдік тұлға – өзі жазған мәтіндерді талдау негізінде сипатталатын белгілі бір тілдің ана тілі: а) жеке тұлға және осы мәтіндердің авторы ретінде; б) типтік өкіл ретінде; в) хомо сапиенс өкілі ретінде. Ана тілінде сөйлейтіндерді зерттеудегі бұл тәсілдің бастауы Н.С.Трубецкойдың «Орыс өзін-өзі тану мәселесі туралы» еңбегінде жеке тұлғаның философиялық тұжырымдамасы оның екі жағының – «әсіресе адам» және «көп адам» бірлігі мен қарама-қайшылығында қарастырылады [18, 12 б.].

Көріп отырғанымыздай, тілдік тұлға туралы ілімде тұлғаның екі тұрғысы бар: ұжымдық және жеке. Бұл құбылыстың бір-бірінен бөлінбейтін екі жағын ескере отырып, И.Сентенберг ұжымдық тілдік тұлғаны, басқаша айтқанда, белгілі бір тілде сөйлеушінің жалпылама бейнесін, ал жеке тілдік тұлғаны – нақты сөйлеушіні ажыратады [9, 14 б.]. Басқа да көптеген ғалымдардың пікірі осы арнаға ойысады: «Типтік тілдік тұлға абстрактілілік, стандарттылық, ұжымдық, тұлғасыздық сияқты қасиеттермен сипатталады; әрбір нақты жағдайда стандартты модель жеке ТТ түрінде жүзеге асырылады. Жеке ТТ негізгі белгілері бойынша типтікке сәйкес келеді, бірақ сонымен бірге өзіндік ерекшеліктері бар» [9, 7 б.].

Нәтижелер мен талқылаулар. Біз қарастырылып отырған феноменнің көпқырлылығы осында көрініс тапқаны анық. Зерттеу нысаны тек ұжымдық қана емес, сонымен қатар әртүрлі жастағы, әлеуметтік жағдайдағы, кәсіптегі, әртүрлі жыныстағы адамдардың жеке тілдік тұлғалары болуы мүмкін: мысалы, педагогтың, тележүргізушінің, кәсіпкердің, бірінші толқын эмигрантының, саясаткердің, заманауи зиялының, «жаңа орыстың» тілдік тұлғасы, т.с.с. (Е.В. Бакумова, Г.Н. Беспамятова, Е.А. Земская, Л.П. Крысин, А.Д. Шмелев, т.б.).

Тілдік тұлға мәселесіне арналған педагогикалық әдебиеттерді талдау барысында тілдік тұлға туралы ілімнің дамуына қарай бастапқы «тілдік тұлға» терминін алмастыратын немесе онымен бірге қолданылатын басқа терминдердің пайда болатыны анықталды. Осылайша, В.В.Карасик коммуникативті тұлға ұғымын дамыта отырып, қарым-қатынас жағдайында тілдік тұлғаны коммуникативті тұлға ретінде қарастыруға болады деп есептейді [10, 5 б.]. «Сөйлеуші тұлға» сияқты терминді қолдану ұсынылады. Тілдік тұлға сөйлеу тұлғаларының парадигмасы болса, керісінше сөйлеуші тұлға нақты қатынас парадигмасындағы тілдік тұлға болып табылады.

Адекватты термин белгілеудегі ғалымдардың пікірі әртүрлі болғанымен, бұл феномен көпқабатты құрылымды құрайтыны анық.

Тілдік тұлғаның құрылымын да көптеген ғалымдар қарастырып, талқылаған (Г.И.Богин, Ю.Н. Караулов, О.Л.Каменская, В.И. Карасик, т.б.). Бұл мәселені шешуде көркем мәтінге сүйене отырып жасаған Ю.Н. Карауловтың тілдік тұлғаның құрылымдық тұжырымдамасы ХХ ғасырдың соңы – ХХІ ғасырдың басындағы тіл білімінде елеулі орын алады.

Ю.Н. Караулов бойынша, тілдік тұлға моделінің үш құрылымдық деңгейі бар: нөлдік, бірінші және жоғары.

Нөлдік, вербалды-семантикалық (немесе құрылымдық-семантикалық) деңгей күнделікті тілді меңгеру дәрежесін көрсетеді және тілдік қатынасқа негіз болады. Бірінші, когнитивтік (немесе тезаурустық) деңгейде тілдік тұлғаға тән жеке және ұжымдық тілдік сананың когнитивтік кеңістігін қалыптастыратын білімдер мен идеялардың өзектіленуі мен сәйкестендірілуі жүзеге асады. Бұл деңгей жеке адам әлемінің тілдік моделін, оның дүниенің жеке бейнесін ұғымдардағы, идеялардағы, концептілер арқылы көрсетеді. Сонымен, ең жоғарғы деңгей – прагматикалық-тілдік тұлғаның дамуын қозғайтын мотивтер мен мақсаттардың сипаттамасын қамтиды, сондықтан оны «мәтін қалыптастыру» деп атайды.

Дәл осы деңгейде мәтіннің жасалуын «басқаратын» тұлғаның коммуникативті қажеттіліктері белсендіріледі: коммуникативті тапсырмаларды орындау, тілдік құралдарды пайдалану шарттарына байланысты таңдау және бағалау. Дәл осы деңгейде тілдік тұлға коммуникативті тұлға ретінде көрінеді.

Тілдік тұлғаны қалыптастырудың педагогикалық мәнін қалыптастыруды сөз еткенде М.А. Канчер құрастырған моделін атап өтпеу мүмкін емес. Ол тілдік тұлғаны риторикалық этос аясында зерттей отырып, стилистикалық, коммуникативті-прагматикалық және лингвомәдени сияқты 3 деңгейді ажыратады. Бірінші деңгей бірліктері – жеке адам таңдаған тілдік құралдар мен оларды қолдану әдістері, екіншісі – стратегиялық және тактикалық қимылдар, үшінші – ұлттық-мәдени сөйлеу сценарийлері, жеке тұлғаның әлем бейнесіне сәйкес келетін сөйлеу қолдану нормалары мен модельдері [11, 11 б.].

Педагогикада тілдік тұлғаны коммуникативті аспектіде қарастырудың мәні В.И.Карасик еңбектерінде көрініс тапқан. Ғалым тілдік тұлғаның коммуникативтік құрылымында құндылықтық, танымдық және мінез-құлық жоспарларын бөліп қарастырады [10, 56 б.].

Коммуникативті тұлғаның құндылықтық жоспарында белгілі бір кезеңде белгілі бір этникалық топқа тән мінез-құлықтың этикалық және утилитарлық нормалары кіреді. Бұл нормалар халықтың моральдық кодексінде бекітіліп, ортақ мәдениет пен тіл біріктірген адамдардың тарихы мен дүниетанымын көрсетеді. Халықтың моральдық кодексі тілде ішінара ғана көрінеді. Мұндай кодтың лингвистикалық (және кеңірек коммуникативті) көрсеткіштеріне мәдени контекстті құрайтын, қарапайым ана тілінде сөйлейтін адамға түсінікті әмбебап мәлімдемелер мен басқа да прецеденттік мәтіндер, этикет ережелері, сыпайылықтың коммуникативтік стратегиялары және сөздердің бағалау мағыналары жатады.

Айта кететін жайт, В.И.Карасик ұсынған тілдік тұлғаның аспектілері Ю.Н.Караулов әзірлеген тілдік тұлғаның үш деңгейлі моделімен пара-пар. Бұл тұжырымдардың айырмашылығы Ю.Н.Карауловтың деңгейлер иерархиясын ұсынуында: ең жоғарғысы – мақсат пен мотивтерді, қызығушылықтарды, көзқарастарды қамтитын прагматикалық деңгей немесе прагматикон, ортаншысы – ұғымдарды, идеяларды, ұғымдарды қамтитын семантикон, ал ең төменгісі – лексикон, яғни тілдік бірліктердің деңгейі. Ал В.И.Карасиктің моделінде коммуникативті тұлғаның құндылықтық, танымдық және мінез-құлықтық аспектілері өзара толықтыру қатынасында болады.

Педагогикалық бағыттағы, когнитивтік лингвистика саласындағы зерттеулерде тілдік тұлғаға деген қызығушылық артуда, демек тілдің әлеуметтік мәні оның, ең алдымен, тілдік санада – ұжымдық және жеке түрде өмір сүруінде жатыр. Тілдік сананың тікелей тасымалдаушысы – тілдік тұлға, яғни қарым-қатынас пен мінез-құлық стереотипінде өмір сүретін адам. Сонымен, В.И.Карасик коммуникативті-әрекеттік тәсілге сүйене отырып, тілдік тұлғаны «коммуникативті тұлға – мәдени-тілдік және коммуникативті-белсенді құндылықтарды, білімдерді, көзқарастарды және мінез-құлық реакцияларын тасымалдаушының жалпыланған бейнесі» деп анықтайды [10, 363 б.].

Коммуникативтік лингвистика өзінің ғылыми-зерттеу мәселелерінің басымдылық міндеттеріне сүйене отырып, «жеке тұлғаның оның коммуникативті мінез-құлқында ашылатын және жеке тұлғаның коммуникативті даралығын қамтамасыз ететін ерекшелік қасиеттерінің жиынтығын» атап көрсетеді. Соңғы жылдары тілдік тұлғаны коммуникативті мінез-құлықта ашылатын және жеке тұлғаға коммуникативті даралықты қамтамасыз ететін жеке қасиеттерінің жиынтығы ретінде түсіндіретін коммуникативті-белсенділік аспектісі ХХІ ғасыр әлеуметтік педагогиканың дамуына орай кең таралуда.

Педагогиканың ғылыми айналымына «тіл-адам-мәдениет» үштігінің енуі лингвистикалық тұлғаның лингвомәдени аспектісіне деген қызығушылықты арттырды, ғалымдардың пікірінше, ол «мәдениет пен тіл өзара қатынасы мен даму диалектикасының ошағы болып табылады. Ұжымдық мәдени-тарихи жиынтық бейнеге баса назар аударатын лингвомәдениеттану тұрғысынан тілдік тұлғаны түсіну, ең алдымен, белгілі бір тілдік қауымдастықтың ұлттық мәдениеті мен менталитетінің ерекшеліктерін зерттеуді қамтиды. Тіл, мәдениет және этнос арасындағы байланысқа негізделген тәндік, рухани және әлеуметтік Менді қалыптастыратын аталмыш бағыт арнасындағы зерттеу нысаны – тілдік тұлғаның синтетикалық бейнесі, яғни көптеген жеке тұлғалар арқылы қалыптасқан бейнесі.

Сонымен, тілдік тұлға туралы ілімнің даму келешегі ең алдымен когнитивтік, лингвомәдени және коммуникативті аспектілерімен байланысты.

Барлық ойлар, біз білетіндей, тіл арқылы айтылады. Тіл – адам болмысының объективті және сонымен бірге субъективті шындығы, ол тұлға мен әлемнің байланысы мен ажырағыштығы. Адам өзін тілдік актілерде ғана көрсете алады немесе өзін-өзі тани алады. Өзін-өзі анықтау әрқашан коммуникативті әрекеттестіктің нәтижесі болып табылады. В.Гумбольдттен бастау алған ХІХ ғасырдағы идеалистік лингвистика тілдің коммуникативті қызметін жоққа шығармай, оны қарсы нәрсе ретінде екінші қатарға түсіруге тырысты; алдыңғы қатарға қарым-қатынасқа тәуелсіз ойлауды қалыптастыру қызметі шықты.

Бұл әйгілі гумбольдтық формула: «Тіпті адамның ұдайы жалғыздығы жағдайында да адамдар арасындағы қарым-қатынас қажеттілігін мүлде қозғамағанның өзінде тіл ойлаудың қажетті шарты болар еді». Басқалары бірінші кезекке экспрессивті деп аталатын функциясын қойды. Жеке теоретиктердің бұл функцияны түсінуіндегі барлық айырмашылықтарға қарамастан, оның мәні сөйлеушінің жеке әлемін көрсетуге келіп тіреледі. Тіл адамның өзін-өзі таныту, өзін объективті ету қажеттілігінен туындайды. Тілдің сол немесе басқа формадағы болмысы сол немесе өзге түрде жеке тұлғаның рухани шығармашылығына келіп тіреледі [2]. Тіл функцияларының басқа да бірнеше нұсқалары алға тартылды және алға тартылуда, бірақ оларға сипат – тілдің коммуникативтік қызметін толық елемей болмаса да, жете бағаламау. Тіл сөйлеу коммуникациясының басқа қатысушыларға қатысы жоқ сияқты сөйлеушінің көзқарасы тарапынан қарастырылды. Егер басқаның рөлі ескерілгеннің өзінде, ол сөйлеушіні пассивті түрде түсінетін тыңдаушы рөлі сияқты болды.

Сонымен қатар, белсенді әрекетті кез келген нақты тұтас түсіну жауаптың бастапқы дайындық кезеңінен басқа ештеңе емес (ол қандай нысанда жүзеге асырылса да). Сөйлеушінің өзі де дәл осындай белсенді жауап беретін түсінуге бекітілген: ол пассивті түсінуді күтпейді, былайша айтқанда, өз ойын басқа біреудің басында қайталайды, бірақ жауап беруді, келісімді, жанашырлықты, қарсылықты, орындауды және т.б. күтеді (сөйлеушілердің немесе жазушылардың әртүрлі сөйлеу жанрларындағы түрлі мақсатты ұстанымдарын, ниетін білдіреді).

Педагогтың негізгі құралы – сөз. Өз сөзін түсінікті етуге ұмтылу – сөйлеушінің нақты және тұтас сөйлеу ниетінің абстрактілі сәті ғана. Оның үстіне әрбір сөйлеушінің өзі белгілі бір дәрежеде жауап беруші болып табылады: сайып келгенде, ол ғаламның мәңгілік тыныштығын бірінші рет бұзған бірінші сөйлеуші емес және ол өзі қолданатын тіл жүйесінің болуын ғана емес, сонымен қатар қайсыбір алдыңғы пікірлердің – өзінің және өзгенің, ол пікірлермен қандайда бір қарым-қатынасқа түсуі (оларға сүйенеді, олармен пікірталасқа түседі, оларды тыңдаушыға мәлім деп болжайды). Әр пікір басқа пікірлердің өте күрделі ұйымдастырылған тізбегінің буыны болып табылады. Сондықтан тіл біліміндегі қарым-қатынас туралы дәстүрлі түсінік мейлінше жеңілдетілген, бұл ретте тілдік қарым-қатынас үдерісіндегі басқаның белсенді рөлі шегіне дейін әлсіреген. Демек, қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістікте диалогты сәтті жүзеге асыру үшін тілдің коммуникативті қызметі едәуір маңызды.

Зерттеуіміздің іс-тәжірибелік маңыздылығын айқындайтын тілдік тұлғаны зерттеудің педагогикалық аспектілері төрт бағытта өрбиді.

1. Жоғары оқу орнында тарихи тұлғалар тілін *диахрониялық тұрғыдан* сараптау орын алған. Тілдік тұлғаны авторлардың поэтикасындағы дүниенің концептуалдық бейнесін таныту арқылы зерттеген Б.И.Нұрдеулетова: «біздің зерттеуіміздің нысанына айналып отырған жыраулар феномені ерекше тұлғалық нышанда танылады. Жыраулық тілдік тұлғаны талдау арқылы көз жеткізген тілдік тұлға туралы өз пайымдауымыз бар. Біздің ойымызша, тұлға – интеллектуалды ерекше жаратылыс иесі» [13, 148 б.] – дейді. Мәселен, I Петрдің тілдік тұлғасына диахрониялық тұрғыдан сипаттама берген ғалым Н.И.Гайнуллина автор образы мен кейіпкер бейнесі мәселесінің тіл білімінде кең көлемде зерттелуіне байланысты нақты тілдік тұлғаны бөлек, өз шығармашылығында көркем тілдік тұлғаны жүзеге асыратын көркем сөз шеберлерінің, яғни ақын-жазушылардың тілдік тұлғасын бөлек қарастыруды ұсынады [14, 12 б.].

2. *Әдістемелік тұрғыда* бөлек-бөлек мәтіндер негізінде тілдік тұлғаны модельдеуге арналған зерттеулер де пайда бола бастады. «Оқушының мәтінді толық түсінді ме?» деген сауалды ғалым Н.Уэлидің формуласы бойынша қарауға болады. Ғалымның айтуынша, мәтін «автор мәтін оқырман» моделі бағытында емес, яғни «солдан оңға қарай емес, керісінше, оңнан солға қарай, яғни автор мәтін оқырман» моделі бойынша қарастыру әдісін қолдану қажет. Мәтін – айрықша тілдік код, сондықтан оқырман санасында мәтіндегі тілдік кодты аша алатындай тілдік білімнің болуы шарт, өйткені автор айтпақ ой-сезімін тілдік бірліктер арқылы кодқа салады» [6, 74 б.].

3. Шығармадағы кейіпкерлердің тілдік тұлғасын ашу арқылы *шығарма авторының тілдік тұлғасына* шығуды мақсат тұтқан зерттеулер де бар. Қазақ жазушыларының шығармаларындағы кейіпкерлері арқылы жазушының тілдік тұлғасын зерттеуге арналған еңбектер саны артууда.

4. Тілдік тұлғаның бойындағы қасиеттерді оның *ұлттық болмысына сай* қарастырған еңбектер орыс тіл білімінде біркелкі зерттелгені анық, бұл мәселеге қазақ ғалымдары соңғы уақытта ғана ден қоюда. Ұлттық тұлға термині мен көркем мәтіндегі ұлттық мәдениеттің тілдік релеванттарын зерттей келе, дара тіл өзгешелігін лингвостилистикалық және психолингвистикалық сабақтастықта қарастырудың маңызы зор.

Бүгінгі таңда тілдік тұлғаны зерттеудің көптеген әдістері, құралдары және тұжырымдамалық негіздері бар. В.Я.Пропп дискурстық талдаудың дамуына елеулі үлес қосты, кез-келген талдау құрылымдық компонентті қамтуы керек деген идеяны алға тартты; Ф.С.Барретт тілдік тұлғаның қалыптасуындағы дискурстың мәнін түсіну үшін кәсіби білімнің маңыздылығын атап өтті және одан әрі есте сақтау, сақтау және ақпаратты жадтан шығару сияқты коммуникацияның когнитивті аспектілерін атап өтті. Ол коммуникацияның есте сақтау, сақтау және жадтан ақпарат алу сияқты танымдық аспектілерін қарастырады. Демек, «дискурс» термині тілдік іс-әрекеттің объектісі ретінде мәтіннен асып түседі және зерттеушінің назары адамның мінез-құлқының жалпы ерекшеліктеріне аударылады [15, 174 б.].

Тілдік тұлғаны қалыптастыруда студенттермен атқарылатын жұмыстардың бір түрі – өзі туралы баяндау. Ж.Хирш пен Ж.Петерсонның пікірінше: «Қазіргі уақытта көптеген зерттеулер тұлғаның тілдік құбылыс арқылы қалай көрінетінін зерттейді. Бұл зерттеу тұлға негізінен тіл арқылы жүзеге асырылатын жеке және мәдени әңгімелер тұрғысынан құрылымдалған деген идеяға негізделген. Адамның өмір жолы туралы әңгімелер, оның ішінде өткені мен болашағының субъективті сипаттамасы өзін-өзін айқындауда орталық рөл атқарады. Бұл өзіндік баяндаулардағы сөздерді қолдану үлгілері сана ағыны жаттығулары немесе эссе жазу арқылы аңғарылғанына қарағанда, тұлғалық қасиеттермен берік байланыстарды көрсете алады деп болжауға болады. Жеке баяндаулар өте маңызды болғандықтан, олардың мазмұны мен стилі тұлғалық сипаттамалардағы дара айырмашылықтарды көрсетуі керек» [16, 526 б.].

Студенттерге тілдік тұлғаны бірнеше бағытта түсіндіруде келесідей бағыттар қолданыс табады:

1. Тілдік тұлға ретіндегі жеке адамның негізгі қалыптасу жүйелерін анықтау (тегі, өмір сүрген ортасы, әдеби және тілдік, ұлттық-мәдени ықпал т.б.);

2. Жеке адамның тілдік тұлғалық болмысын құрайтын өзіне тән қасиеттерін танытатын ерекшеліктерді көрсету (өздігінен білім алу, өзін-өзі жетілдіру, тәрбиелеу, өзінің тілдік тәжірибесін ұрпақтарына мұра етіп қалдыруда жеке жауаптылығы, болашақ филологтардың қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейтуде өздеріне жауапкершілік алуы, білім дағдыларын игеру, кәсіби қатысымдық шеберлік дағдыларын меңгеру, игерген білімдері мен тәжірибесін өмірде, қызметті оңтайлы қолдану т.б.) қасиеттерден тұратын күрделі, көпсатылы зерттеу нысаны ретінде оның тілінің ассоциативтік-вербалдық, лингвоковнитивтік, прагматикалық деңгейлерін сипаттаудан тұратын деңгейлік талдау арқылы қарастыру қажет.

Қорытынды. Ойымызды қорытындылай келсек, тілдік тұлға ұғымы қарым-қатынас үдерісінің тиімділік дәрежесін анықтайтын және тілдің коммуникативті қызметін барынша толық жүзеге асыруға мүмкіндік беретін едәуір кең сипаттамаларды қамтиды. Сөйлеушінің мәртебесі жеке тұлғаның тілдік санасында оның барлық сөйлеушілеріне бірге тән, сонымен қатар тек осы субъектіге ғана тән, сөйлеу әрекетін жүзеге асырудағы жеке потенциал иесінің белгілі бір жиынтығының болуы болжайды. Осылайша, біз тілдік тұлға ұғымына белгілі бір тілдік-мәдени қауымдастықтың ұжымдық санасы ретінде қараймыз. Демек, тілдік тұлға қалыптастыру – маңызды, әрі көпқырлы үдеріс.

Ю.Н. Қараулов тілдік тұлға «бір жағынан – сөйлеу әрекетінің түрлері бойынша жіктелетін, екінші жағынан – тіл деңгейлері бойынша тілдік қабілеттердің, дағдылардың, сөйлеу әрекеттерін жүзеге асыруға дайындықтың көпдеңгейлі және көпкомпонентті жиынтығы...» деп көрсетеді.

Егер Ю.Н.Қараулов терминологиясын қолданатын болсақ, тілдік тұлғаның (сөйлеуші адамның) маңызды құрамдас бөлігі, әлбетте, оның этномәдени немесе ұлттық ерекшеліктері болып табылады. Бұл ұлттық-мәдени дәстүрлермен және қоғамдағы үстем идеологиямен айқындалатын белгілі бір доминанта, өз кезегінде жалпытілдік әлем бейнесіндегі инвариантты бөлігін анықтауға мүмкіндік беретінін жазады. Бұл инвариантты бөлікті оқшаулау тілдік тұлғаның әлдебір тілдік-мәдени қауымдастыққа тиесілігін анықтайтын белгілі бір жалпыұлттық (этномәдени) типтің болуы және әртүрлі типтердің өкілдері арасындағы қарым-қатынастың ерекше түрін құру туралы айтуға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Караулов, Ю.Н. **Русский язык и языковая личность** [Текст]: монография / Ю.Н.Караулов. –Москва: КомКнига, 2006. – 263 с.
- 2 **Виноградов, В.В. О художественной прозе** [Текст] / В.В. Виноградов. – Москва: Госиздат, 1930. –186 с.
- 3 **Abdurazakova Sh. Problems of the formation of a secondary linguistic personality in the context of linguocultural education** [Text] / Sh. Abdurazakova // Open Access Peer Reviewed. 2022.- №12. – 3 p.
- 4 **Ryan L., Pennebaker W. Language-based Personality: A New Approach to Personality in a Digital World** [Text] / L. Ryan., W. Pennebaker // The University of Texas at Austin, Department. of Psychology. – 2017. – no.18 – pp.63-68.
- 5 **Конецкая, В.П. Социология коммуникации** [Текст] /В.П.Конецкая. – Москва: Международный университет бизнеса и управления, 1997. – 167 с.
- 6 **Құрманбайұлы, Ш., Жұмабаева, Ж. Тілдік тұлғаны қалыптастырудағы мәтіннің рөлі** [Мәтін] / Ш. Құрманбайұлы, Ж. Жұмабаева // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – 2021. – №1(134). – 70-75 бб.
- 7 **Богин, Г.И. Современная лингводидактика** [Текст]: учебное пособие /Г.И. Богин. – Калининград: КГУ, 1980. – 61 с.
- 8 **Трубецкой, Н.С. К проблеме русского самопознания: собрание статей** [Электронный ресурс] URL: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_rc_2860823 (Жүгінген күні 19.10.2024 ж.).
- 9 **Сентенберг, И.В. Семантическая общность национальных языковых систем: монография** [Текст] / И.В.Сентенберг. – Воронеж: изд. Воронежского ун-та, 1986. – 182 с.
- 10 **Карасик, В.И. Языковая пластика общения** [Текст]: монография / В.И.Карасик. – Москва: Гнозис, 2021. – 536 с.
- 11 **Канчер, М.А. Языковая личность телеведущего в рамках русского риторического этоса: На материале игровых программ** [Текст]: автореферат дис. ... кандидата филологических наук / М.А. Канчер. – Ур. гос. ун-т им. А. М. Горького. – Екатеринбург, 2002. – 20 с.
- 12 **Комадорова, И.В., Кузнецова, Е.В. Понятие языковой личности в культурно-коммуникативном пространстве. Характеристики идентичности** [Текст] / И.В.Комадорова, Е.В. Кузнецова // *Фундаментальные исследования*. – 2013. – № 11-8. – С. 1732-1735.
- 13 **Нұрдаулетова, Б.И. Когнитивтік лингвистика** [Мәтін] / Б.И.Нұрдаулетова. – Алматы: ҚР жоғары оқу орындары қауымдастығы, 2011.– 311 б.
- 14 **Гайнуллина, Н.И. Языковая личность Петра Великого (Опыт диахронического описания)** [Текст] / Н.И.Гайнуллина. – Алматы, Қазақ университеті, 2002. – 141 с.
- 15 **Bektursinova A. Discourse and Professional linguistic Personality** [Text] / A. Bektursinova // *Middle European Scientific Bulletin*. – 2023. – no. 43. – pp.173-174. <https://doi.org/10.47494/mesb.v43i.2021>.
- 16 **Hirsh J., Peterson J. Personality and language use in self-narratives** [Text] / J.Hirsh, J.Peterson // *Journal of Research in Personality*. – 2009. – no. 43. – pp. 524-527. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.01.006>.
- 17 **Ochirova I. The concepts “Personality” “Language” “Language Personality” and possibility of their modeling in literary text** [Text] / I. Ochirova // *Research Result. Theoretical and Applied Linguistics is included in the scientific database of the RINTs*. – 2021. – no. 4. – pp. 124-129.

REFERENCES:

- 1 **Karaulov Yu.N. Russkij yazyk i yazykovaya lichnost'** [Russian language and linguistic personality]. Moscow, KomKniga, 2006, 263 p. (In Russian)
- 2 **Vinogradov V.V. O hudozhestvennoj proze** [About fiction]. Moscow, Gosizdat, 1930, 186 p. (In Russian)
- 3 **Abdurazakova Sh. Problems of the formation of a secondary linguistic personality in the context of linguocultural education.** *Open Access Peer Reviewed*, 2022, no.12, 3 p.
- 4 **Ryan L., Pennebaker W. Language-based Personality: A New Approach to Personality in a Digital World.** *The University of Texas at Austin, Department. of Psychology*, 2017, no.18, pp. 63-68.
- 5 **Koneckaya V.P. Sociologiya kommunikacii** [Sociology of communication]. Moscow, Mezhdunarodnyj universitet biznesa i upravleniya, 1997, 167 p. (In Russian)
- 6 **Kurmanbajuly Sh., Zhumabaeva Zh. Tildik tulgany kalypstastyrudagy matinnin roli** [The role of the text in the formation of the linguistic personality]. *L.N. Gumilev atyndagy EEU Habarshysy. Filologija serijasy*, 2021, no.1(134), pp.70-75. (In Kazakh)
- 7 **Bogin G.I. Sovremennaya lingvodidaktika** [Modern linguodidactics]. Kaliningrad, KGU, 1980, 61 p. (In Russian)
- 8 **Trubeckoj N.S. K probleme russkogo samopoznaniya** [On the problem of Russian self-knowledge]. Available at: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_rc_2860823 (accessed 19 October 2024). (In Russian)
- 9 **Sentenberg I.V. Semanticheskaya obshhnost' nacional'ny'h yazykovy'h sistem** [Semantic commonality of national language systems]. Voronezh, izd. Voronezhskogo un-ta, 1986, 182 p. (In Russian)
- 10 **Karasik V.I. Yazykovaja plastika obshheniya** [Linguistic plasticity of communication]. Moscow, Gnozis, 2021, 536 p. (In Russian)
- 11 **Kancher M.A. Yazykovaya lichnost' televedushhego v ramkah russkogo ritoricheskogo e'tosa: Na materiale igrovyy'h programm** [The linguistic personality of a TV presenter within the framework of the Russian rhetorical ethos: Based on the material of game programs]. Abstract of candidate of philological sciences, Ur. gos. un-t im. A. M. Gor'kogo, Ekaterinburg, 2002, 20 p. (In Russian)
- 12 **Komadorova I.V., Kuznecova E.V. Ponyatie yazykovoj lichnosti v kul'turno-kommunikativnom prostranstve. Harakteristiki identichnosti** [The concept of linguistic personality in the cultural and communicative space. Characteristics of identity]. *Fundamental'nye issledovaniya*, 2013, no. 11-8, pp. 1732-1735. (In Russian)

13 Nurdauletova B.I. *Kognitivtik lingvistika* [Cognitive linguistics]. Almaty, KR zhogary oku oryndary kauymdastygy, 2011, 311 p. (In Kazakh)

14 Gajnullina N.I. *Yazy'kovaya lichnost' Petra Velikogo (Opy't diahronicheskogo opisaniya)*. [Linguistic personality of Peter the Great (Experience of diachronic description)]. Almaty, Kazak universiteti, 2002, 141 p. (In Russian)

15 Bektursinova A. *Discourse and Professional linguistic Personality*. *Middle European Scientific Bulletin*, 2023, no 43, pp.173-174.

16 Hirsh J., Peterson J. *Personality and language use in self-narratives*. *Journal of Research in Personality*, 2009, no 43, pp. 524-527. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.01.006>.

17 Ochirova I. *The concepts "Personality" "Language" "Language Personality" and possibility of their modeling in literary text*. *Research Result. Theoretical and Applied Linguistics is included in the scientific database of the RINTs*, 2021, no 4, pp. 124-129.

Авторлар туралы мәліметтер:

Аманжолова Арайлым Аламановна* – PhD докторант, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, 040000, Талдықорған қ., Өтенай а/о., Жастар к., 1, Есімхан к., 21, тел.: +7-778-444-43-84, e-mail: Arailym_alamanovna@mail.ru.

Асыллова Раушан Омаровна – филология ғылымдарының кандидаты, оқыту және тәрбиелеу әдістемелері кафедрасының оқытушы-дәріскері, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, 040000, Талдықорған қ., Жастар к., 69/43, тел.: +7-777-388-46-71, e-mail: raushan_dina@mail.ru.

Есімбекова Динара Болатовна – PhD докторант, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, 040000, Талдықорған қ., Мүшелтой к., 5/1, тел.: +7-707-958-55-87, e-mail: dinarabyessimbekova@mail.ru.

Аманжолова Арайлым Аламановна* – PhD докторант, Жетісуский университет имени И. Жансугурова, Республика Казахстан, 040000, г. Талдықорған, Отенайский с/о, ул. Жастар, 1, ул. Есімхан, 21, тел.: +7-778-444-43-84, e-mail: Arailym_alamanovna@mail.ru.

Асыллова Раушан Омаровна – кандидат филологических наук, преподаватель-лектор кафедры методики обучения и воспитания, Жетісуский университет им. И. Жансугурова, Республика Казахстан, 040000, г. Талдықорған, пр. Молодежный, 69/43, тел.: +7-777-388-46-71, e-mail: raushan_dina@mail.ru.

Есімбекова Динара Болатовна – PhD докторант, Жетісуский университет им. И. Жансугурова, Республика Казахстан, 040000, г. Талдықорған, пр. Юбилейный, 5/1, тел.: +7-707-958-55-87, e-mail: dinarabyessimbekova@mail.ru.

Amanzholova Arailym Alamanovna* – PhD student, I.Zhansugurov Zhetysu University, Republic of Kazakhstan, 040000, Taldykorgan, Otenay village, 1 Zhastar Str., 21 Yessimkhan Str., tel.: +7-778-444-43-84, e-mail: Arailym_alamanovna@mail.ru.

Assylova Raushan Omarovna – Candidate of Philological Sciences, Lecturer of the Department of teaching and upbringing methods, I.Zhansugurov Zhetysu University, Republic of Kazakhstan, 040000, Taldykorgan, 69/43 Molodezhnyi Ave., tel.: +7-777-388-46-71, e-mail: raushan_dina@mail.ru.

Yessimbekova Dinara Bolatovna – PhD student, I.Zhansugurov Zhetysu University, Republic of Kazakhstan, 040000, Taldykorgan, 5/1 Yubileinyi Str., tel.: +7-707-958-55-87, e-mail: dinarabyessimbekova@mail.ru.

МРНТИ 14.35.07

УДК 378.4

https://doi.org/10.52269/22266070_2024_4_173

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОГО БРЕНДА: ОПРОС БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аспанова Г.Р.* – доктор PhD, ассоциированный профессор высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет имени Ө. Марғұлан, г. Павлодар, Республика Казахстан.

Айдналиева Н.А. – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры Дошкольное и начальное образование, Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай, Республика Казахстан.

Жапарова Б.М. – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет имени Ө. Марғұлан, г. Павлодар, Республика Казахстан.

Байжунусова Г.К. – магистр педагогических наук, преподаватель высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет имени Ө. Марғұлан, г. Павлодар, Республика Казахстан.

Несмотря на то, что образовательное пространство относится к одной из наиболее консервативных областей жизнедеятельности общества, в нем сегодня наблюдаются кардинальные изменения: переосмысление характера познания, трансформация самой цели образования и вытекающая отсюда проблема – отставание профессиональной подготовки специалистов от запросов рынка труда. Авторами подчеркивается значимость развития личного бренда в профессиональной подготовке учителя. Так как актуальными в современном образовании являются цифровые образовательные ресурсы, то в данной статье рассматриваются потенциальные возможности цифровых образовательных ресурсов в развитии личного